

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav pro dějiny umění
obor dějiny umění**

**AUTOREFERÁT
(Teze disertační práce)**

Mgr. Kristýna Jirátová

**Samota uprostřed davu:
Charles Baudelaire a umění 20. století a současnosti**

**Alone in a Crowd:
Charles Baudelaire and 20th-Century and Contemporary Art**

Vedoucí práce:

PhDr. Lenka Bydžovská, CSc., prof. PhDr. Lubomír Konečný

Praha 2018

Úvod

Disertační práce s názvem *Samota uprostřed davu* se věnuje vlivu osobnosti a díla básníka Charlese Baudelaira na umění dvacátého století a současnosti. Vzhledem k oboru studia se jedná především o výtvarné umění, ale ve velké míře je zahrnuta také literatura, hudba, filosofie a film. Cílem není literární rozbor Baudelairových básní. Pointou práce je ukázat, jak přežívá básníková osobnost, jeho dílo a celkový fenomén „prokletí“ během 20. století a v současnosti. Kteří umělci přímo čerpali z Baudelairova díla? Do jakých konkrétních podob promítli ducha jeho básní? Kde všude můžeme naopak najít nepřímé propojení s životem tohoto básníka na okraji společnosti? Součástí výběru jsou i příklady umělců z fin de siècle a první poloviny 20. století, ale vzhledem k bohaté literatuře, věnující se tomuto období, je kladen důraz zejména na druhou polovinu 20. století a na vybrané umělce současnosti. Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. Kapitola *Vnitřní poselství* blíže seznamuje s básníkovým životem, jeho rodinou a blízkými lidmi, stejně jako s Baudelairovou sbírkou básní *Květy zla*. Témata zla, ošklivosti, strachu a smrti i téma vztahu k matce, otci a ženám se v přímé či nepřímé návaznosti objevují u umělců dvacátého století i současnosti, z nichž v této kapitole figurují Félicien Rops, James Ensor, Edvard Munch, Hans Bellmer, Francis Bacon, Joel-Peter Witkin, Kurt Cobain, členové skupiny Young British Artist, Lars von Trier a další. Druhá kapitola se věnuje teorii korespondencí, na osobnost švédského filozofa Emanuela Swedenborga a jeho následovníka Williama Blakea navazuje Baudelairovo chápání smyslových a duchovních korespondencí, jehož principy osobitým způsobem přebírají osobnosti moderního umění. Třetí kapitola s názvem *Na okraji společnosti* zpracovává především fenomén prokletí, baudelairovský spleen a téma osamocení a nudy. Představuje různé projevy dandismu od devatenáctého století do současnosti a nejen skrze Baudelairovo dílo *Umělé ráje* se věnuje únikům z bolesti pomocí drogových opojení. Místo zde mají Théophile Gautier, Alfred Jarry, Joris Karl Huysmans, André Breton, Otto Dix, beatníci, hnutí punk, David Bowie, Marilyn Manson a mnozí další. Poslední kapitola práce je věnována spojitostem Charlese Baudelaira a českého prostředí. Prostor zde mají umělci dekadence, symbolismu, surrealismu i doby poválečné, ale hlavní důraz je kladen na současnou uměleckou scénu. Kapitulu zakončují rozhovory se čtyřmi vybranými umělci – Martinem Mulačem, Jakubem Janovským, Martinem Gerbocem a Josefem Bolfem, kteří ve svém díle různými způsoby reflektují odkaz doby Charlese Baudelaira, který ani v dnešní době rozhodně neztrácí na své aktuálnosti.

Struktura disertační práce

První kapitolu práce s názvem Vnitřní poselství tvoří dvě velká témata. První část vychází ze sbírky Květy zla a je zaměřena na náměty zla, ošklivosti, strachu či smrti. Druhá část se věnuje Baudelairově rodině, lidem jeho okolí a vztahu básníka k Bohu. Podkapitola Destilace krásy ze zla hovoří o Baudelairově přesvědčení, že pouze skrze poezii je možné vytvořit krásu a dobro, které na rozdíl od zla nemají přirozený původ. Dobro a zlo jsou dva nerozlučné elementy. S tím také souvisí hledání krásy a nové estetiky v ošklivosti a v odpor vyvolávajících věcech, které můžeme vidět v degenerovaných kreaturách Hanse Bellmera či na fotografiích Joela-Petera Witkina. S ošklivostí pracovalo mnoho umělců, stoupenci futurismu či expresionismu byla využívána k ohromení diváka, dada mělo svého strůjce zla v podobě Jarryho krále Ubu, surrealisté pracovali se zlem a krásou v jejich těsné blízkosti, v poválečném umění napomáhala ošklivost k vyjádření úzkostných pocitů nejen v informelu. Téma smrti se objevilo vedle Baudelaira také u Féliciena Ropse, u Jamese Ensora byla spojena se silnými pocity nepochopení, s životním osudem plným psychických utrpení se pojila také u Edvarda Muncha. Život jako strastiplnou cestu ke smrti vylíčil ve svých filmech Ingmar Bergman. Se smrtí souvisí také téma rozkladu a pomíjivosti, kterému se věnují například umělci skupiny Young British Artists – Damien Hirst, bratři Chapmanové a další.

Na výslednou podobu Květů zla mělo vliv několik Baudelairovi blízkých osob. Mezi nimi jeho spřízněná duše Edgar Allan Poe, Eugène Delacroix, Richard Wagner, ale také jeho rodina. Negativní vztah k matce je zcela novým fenoménem, který se po Baudelairovi objevuje nejen u jeho bezprostředních následovníků, ale v různých podobách i u umělců současnosti. U mnohých je výsledkem traumatu z dětství, které se v průběhu let projeví v nenávisti k ženám. Ve svých těžkých chvílích směřovali nenávistné vzkazy svým matkám také Kurt Cobain či Jim Morrison. Žena byla již v Baudelairově době vnímána řadou umělců jako manipulativní osoba. Nový model osudové ženy, z jejíhož zhoubného vlivu není úniku, se objevil v díle Féliciena Ropse či Jamese Ensora, jehož femme fatale se následně objevuje i v české dekadenci u Karla Hlaváčka i Františka Koblihy, ale také například v ženských postavách Martina Mulače.

Kapitola věnovaná smyslovým korespondencím představuje důležité osobnosti, které pomohly formovat budoucí Baudelairovu teorii, Emanuela Swedenborga a Williama Blakea. V jednotě smyslových vjemů a možnosti jejich přemístování a propojování viděl Baudelaire dokonalejší způsob poznání. Romantismus i realismus překonal tím, že našel vztahy mezi

smyslovými a nadsmyslovými vjemy. Baudelaire našel umění, jak sugerovat duchu dojmy básnické hudbou slov a náznaky symbolů, přivedl poezii k tajemnému souhlasu intelektu a smyslovosti. Na Baudelairovu báseň *Vztahy*, která je nejčistším projevem jeho teorie souvztažností, pak navazují především umělci symbolismu. Již ve dvacátých letech 20. století ale můžeme najít nové projevy baudelairovské synestézie. V návaznosti na barevné klavíry pracoval s korespondencemi mezi tóny a barvami ruský hudební skladatel Alexander Nikolajevič Skrjabin. Vztah mezi prostorem, pohybem a světlem řešil ve svém díle László Moholy-Nagy a v duchu kinetismu tvořil také český sochař, malíř a architekt Zdeněk Pešánek, na jehož multimediální kinetické objekty i v současném umění navazují různé interaktivní a audiovizuální instalace.

Ve třetí kapitole *Na okraji společnosti* je velká pozornost věnována fenoménu prokletí. Prokletí velmi často souvisí s dvěma potřebami, které se v mysli umělce neustále střídají a přetahují. Potřeba uzavřít se před světem do svého osamocení a na druhé straně nutkavá touha rozplynout se v davu souvisí také s dandismem. Dandy brojí proti společnosti, přitom neschopen ji opustit. Umělci na sebe berou různé masky, využívají určité pózy, aby unikli smrtelné nudě, kterou trpěl i Huysmansův *des Esseintes*. David Bowie, Klaus Nomi, Sebastian Horsley, ti všichni byli mistry autostylizace. Mnoho děl od 19. století do současnosti zaplavují masy lidí. Agresivnější davy najdeme na obrazech Jamese Ensora či Edvarda Muncha. Pařížské davy působí klidněji, strach je zde ukryt o to hlouběji.

Kapitola se také věnuje různým možnostem úniku ze strachu, bolesti a spleenu. Víme, že Baudelairovi se přes nespočet pokusů uniknout nepodařilo. Jeden ze způsobů úniku od bolesti byla drogová opojení. Umělé ráje zažívali básníci a umělci 19. století a zažívají je i umělci dneška. Velmi aktuální začaly být drogy v padesátých letech v USA, kdy do drogových opojení utíkali z nesnesitelného světa plného nepochopení a cenzury beatnici, kteří usilovali o volnost jazyka, a ostré odmítnutí jejich díla okolím mělo obrovský dopad na jejich mladou duši. Téměř denním chlebem se pak drogy staly pro řadu hudebníků a umělců okruhu vzniku hnutí punk. Na hranici sebedestrukce se pohybovalo mnoho umělců. V průřezu světovým uměním od padesátých let do dneška nalézáme mnoho umělců, kteří onu hranici sebedestrukce překročili. V práci jsme se věnovali v tomto smyslu především osobnostem Jacka Kerouaca, Jima Morrisona či Kurta Cobaina. Drogy byly prostředkem proti bolesti, strachu i nudě, ale mohou být také útekem od nedůvěry v sebe sama, jak lze vyčíst i z autobiografie Marilyn Mansonova.

Čtvrtá kapitola je věnována spojitostem Charlese Baudelaira a českého (a slovenského) umění. Osamělost umělce se odráží v českém umění již od poloviny 19. století. K osamocení vede i pohrdání představitelů dekadence okolní společností. V expresionismu mnohdy vede osamocení až k úplnému vysílení, jak jsme viděli u Emila Filly či Bohumila Kubišty. Své postavení na okraji promítali mladí umělci a pozdější členové Skupiny 42 do obrazů městských periferií. Existenciální krize pak měla dramatický dopad v českém informelu, kde se mnozí umělci hrubými zásahy do struktur materiálu snažili vykřičet úzkost a strach z politické i společenské současnosti. Díla Josefa Berana či Antonína Tomalíka nepůsobí pouze psychickou bolest, ale vyvolávají dojem fyzické bolesti a strach ze všeho kolem i ze sebe samého. Ještě před příchodem normalizace se také díky návštěvě Allena Ginsberga dostal do českého prostředí alespoň nádech okolního světa. Poté se ovšem český underground uzavírá čím dál více do izolace a pocit marnosti a nudy se později projeví také v hnutí punk. Walter Benjamin viděl hlavní příčinu osamocení jedince v moderním městě. Otřesný obraz pokroku a vykořeněnosti člověka ve městě naplňuje i díla současných umělců včetně Josefa Bolfa.

Ve vybraném současném českém umění nacházíme spojení všech baudelairovských témat, kterými jsme se v práci zabývali. Řada umělců, mezi něž můžeme zařadit Josefa Bolfa, Michaela Rittsteina i Jakuba Janovského, dodnes akcentuje ve svém díle dětství prožité v nehostinném prostředí panelového sídliště i svou rodinnou situaci. U všech jmenovaných se odráží nejistota jedince v šíleném světě. Varování před vnějším světem moderní doby odráží i dílo Krištofa Kintery. Zlo, strach, individualismus i hrůzu davu přenáší na svá plátna Martin Salajka, mezi vyšším posláním a zavržením osciluje podobně jako Baudelaire Jan Vytiska.

Ze čtyř vybraných umělců, s nimiž proběhly rozhovory, dva navazují na Baudelaira přímo a u dvou je návaznost spíše nepřímá. Kromě dalších pojítek se přímo Baudelairův portrét objevuje v obrazech Martina Mulače a Martina Gerboce. Mulač básníka zařazuje mezi skupinu svých vyvolených hrdinů, zločinců a bastardů. Stejně jako Baudelaire hledá Mulač krásu v ošklivosti a tabuizovaných tématech. Martin Gerboc je složitou osobností, jeho práce je hluboce provázána s filosofií a literaturou. Zlo je u něho odkryto se všemi hrůzami. Únik není možný, prokletí je dnes mnohem silnější než kdy dříve. Jakub Janovský i Josef Bolf ve svých dílech hodně odkazují na své dětství. Většina dětských postav na Janovského obrazech znázorňuje samotného umělce. Silným prvkem je u Janovského také téma jedinec versus dav. Upozorňuje na nebezpečí davu a zlo zpodobuje jako něco skrytého, nepojmenovatelného, něco, co nás převyšuje a neumíme se tomu ubránit. Josef Bolf má dětství spjaté především se smrtí matky a životem na sídlišti. Své postavy nechává bloudit nepříjemnými prostorami

v tíživém osamocení. Z Bolfových děl silně působí baudelairovská vykořeněnost v moderním městě a trauma dnešní generace, která si vědomě ubližuje a pomocí moderních technologií čím dál více směřuje k sebestrukci.

Závěr práce poté nabízí možnosti pokračování ve zpracování tématu včetně jmen světového i českého umění, mezi která lze zařadit Marca Quinna, Diamandu Galás, Františka Štormu či Stanislava Karoliho. Téma rozhodně není vyčerpáno.

Výběrový seznam použité literatury

- Baudelaire, Charles. *Malé básně v próze*. Vilém Šmidt, Praha 1945.
- Baudelaire, Charles. *Důvěrný deník*. Symposion, Praha 1947.
- Baudelaire, Charles. *Květy zla*. Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1962.
- Baudelaire, Charles. *Mé srdce, tak jak je*. Torst, Praha 1996.
- Baudelaire, Charles. *Umělé ráje*. Garamond, Praha 2009.
- Beckerová, Karin. *Literární dandismus 19. století ve Francii*. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2013.
- Benjamin, Walter. *Dílo a jeho zdroj*. Odeon, Praha 1979.
- Benjamin, Walter. Paříž druhého císařství u Baudelaira. In: *Walter Benjamin. Výbor z díla II: Teoretické pasáže*. OIKOYMENH, Praha 2011, s. 226–306.
- Beran, Zdeněk. *Zdeněk Beran*. Národní galerie, Praha 2007.
- Breton, André. *Manifesty surrealismu*. Herrmann & synové, Praha 2005.
- Bydžovská, Lenka – Lahoda, Vojtěch – Srp, Karel. *ČERNÁ SLUNCE. Odvracená strana modernity*. Katalog výstavy. Galerie výtvarného umění v Ostravě, Arbor vitae, Řevnice 2012.
- Coblenceová, Françoise. *Dandysmus. Povinnost pochybnosti*. Prostor, Praha 2003.
- Coven, Jeffrey. *Baudelaire's Voyages: the poet and his painters*. Katalog výstavy. The Heckscher Museum, Huntington, N.Y. / Archer M. Huntington Gallery, Univ. of Texas at Austin. A Bulfinch Press Book. Little, Brown and Company, Boston – New York – Toronto – London 1993.
- Český informel. Průkopníci abstrakce z let 1957–1964*. Katalog výstavy, Galerie hlavního města Prahy 1991.
- Eco, Umberto (ed.). *Dějiny ošklivosti*. Argo, Praha 2007.
- Ferran, André. *L'Esthétique de Baudelaire*. Librairie Hachette, Paris 1933.
- Fischer, Robert. *Lynch. Temné stránky duše*. Jota, Brno 2006.
- Gautier, Théophile. *Charles Baudelaire*. KRA, Praha 1995.
- Huysmans, Joris Karl. *Naruby*. Odeon, Praha 1979.
- Lagarde, André – Michard, Laurent. *Francouzská literatura 19. století*. Garamond, Praha 2008.
- Lemaire, Michel. *Le Dandysme de Baudelaire à Mallarmé*. Les Presses de l'Université de Montréal, Paris 1978.
- Léoultre, Gilbert – Salomon, Pierre. *Baudelaire et le Symbolisme*. Masson et Cie, Paris 1970.

- Levý, Otakar. *Baudelairova estetika a technika*. Eikon, Praha 1998.
- Mansell Jones, P. *Baudelaire*. Bowes & Bowes, Cambridge 1952.
- Manson, Marilyn – Strauss, Neil. *Dlouhá trnitá cesta z pekla*. BB/art, Praha 2017.
- McNeil, Legs – McCain, Gillian. *Zab mě, prosím. Necenzurovaná historie punku*. Volvox Globator, Praha 1999.
- Munch, Edvard. *Být sám (obrazy – deníky – ohlasy)*. Sestavili Otto M. Urban, Jarka Vrbová a Tomáš Vrba. Arbor vitae, Praha 2006.
- Nadeau, Maurice. *Dějiny surrealismu a surrealistické dokumenty*. Votobia, Olomouc 1994.
- Pelán, Jiří. *Kapitoly z francouzské a italské literatury*. Torst, Praha 2000.
- Pichois, Claude. *Littérature française. Le romantisme II, 1843–1869*. Arthaud, Paris 1979.
- Poe, Edgar Allan. *Jáma a kyvadlo*. Odeon, Praha 1978.
- Pohorský, Aleš. *Prokletí a básníci*. Garamond, Praha 2000.
- Pospiszyl, Tomáš. *Josef Bolf*. Divus, Praha 2009.
- Poulet, Georges. *Qui était Baudelaire*. Éditions d'Art Albert Skira, Genève 1969.
- Rimbaud, Arthur. *Já je někdo jiný*. Klub přátel poezie, Československý spisovatel, Praha 1962.
- Srp, Karel. *Stíny hieroglyfů*. Arbor vitae, Řevnice 2015.
- Starobinski, Jean. *Melancholie v zrcadle*. Malvern, Praha 2013.
- Swedenborg, Emanuel. *Božská láska a moudrost*. Frýdek-Místek 2005.
- Swedenborg, Emanuel. *Nebe a peklo*. VOLVOX GLOBATOR, Praha 2011.
- Šalda, F. X. *Boje o zítřek. Duše a dílo*. Melantrich, Praha 1973.
- Tester, Keith (ed.). *The Flâneur*. Routledge, London and New York 1994.
- Troyat, Henri. *Baudelaire*. Mladá fronta, Praha 1998.
- Tytell, John. *Nazí andělé*. Votobia, Olomouc 1996.
- Urban, Otto M. *V barvách chorobných. Idea dekadence a umění v českých zemích 1880–1914*. Arbor vitae, Praha 2006.
- Urban, Otto M. *DECADENCE NOW! ZA HRANICÍ KRAJNOSTI*. Katalog výstavy. Arbor vitae, Řevnice 2010.
- Urban, Otto M. *Joel-Peter Witkin. Vanitas*. Katalog výstavy. Dům umění města Brna, Arbor vitae, Řevnice 2011.
- Urban, Otto M. *Tajemné dálky. Symbolismus v českých zemích 1880–1914*. Katalog výstavy. Arbor vitae, Řevnice 2015.
- Urban, Otto M. *Život je bolestný a přináší zklamání. Massakr Vol. 1: Lovecraft*. Katalog výstavy. Galerie města Plzně, Plzeň 2016.

Vaněk, Miroslav. *Byl to jenom rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956–1989*. Academia, Praha 2010.

Vaňous, Petr. *Inverzní romantika: Josef Bolf, Martin Gerboc, Jiří Petrbok*. Katalog výstavy. Bastart Contemporary, Bratislava, Galerie 5. patro, Praha. Slavo Mladý & Ofprint, Bratislava 2008.

Verlaine, Paul. *Prokletí básníci*. Československý spisovatel, Praha 1966.

Zemánek, Jiří (ed.). *Zdeněk Pešánek 1896–1965*. Katalog k výstavě. Národní galerie, Gema Art, Praha 1996.

Profesní životopis

Vzdělání:

- 2010– Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, obor Dějiny umění,
doktorské studium
téma disertační práce: *Samota uprostřed davu: Charles Baudelaire a umění 20. století a současnosti*
- 2004–2010 Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, obor Dějiny umění,
magisterské studium
téma diplomové práce: *Brány do neznáma: Námět dveří a bran v umění od starověku po 20. století*
- 2000–2004 Soukromé gymnázium Josefa Škvoreckého, Praha

Pracovní zkušenosti:

- září 2017 – Winternitzova vila v Praze, přednášky z historie umění
- leden 2016 – Plzeň 2015, z.ú., programová manažerka pro DEPO2015,
kurátorka a produkční výstav
- červen 2014 – prosinec 2015 Plzeň 2015, o. p. s., Plzeň 2015 - Evropské hlavní město kultury,
manažerka pro komunitní umění v sekci Participace
- září 2013 – červen 2014 Cesty za uměním s.r.o., Malba a kresba s.r.o., manažerka a
průvodkyně uměleckých zájezdů se zaměřením na výstavy a
galerie v zahraničí i ČR
- září 2013 – červen 2014 Pražská informační služba, přednášky pro budoucí průvodce se
zaměřením na renesanci, manýrismus, baroko, 19. a 20. století

- květen 2011 – červen 2014 Foibos Bohemia o.p.s., Kotěrovo centrum architektury
individuálního bydlení, sídlo Trmalova vila, ředitelka centra
- červen 2010 – červen 2014 Foibos Books s.r.o., nakladatelství a kulturní agentura,
manažerka projektů, redakční práce, organizace výstav,
přednášek, workshopů
- květen 2008– Avantgarde Prague, turistická agentura se specializací na
frankofonní veřejnost, průvodce Prahou
- 2006–2009 Divadlo Archa, divácká sekce

Zahraniční pobyty:

srpen 2007 – leden 2008 stipendium na Université Paul Valéry, Montpellier, Francie,
program Erasmus

Kurzy a školení:

2004 Kurz pro průvodce Prahou, PIS (Pražská informační služba)

Odborná a publikační činnost

Výstavy (výběr):

Benedikt Tolar: ŠKODA..., DEPO2015, Plzeň (2017)

BmW (Jan Zdvorák, Petra Jackmannová, Martin Dašek), Galerie města Pardubic (2017)

Nomádi - Výstava o lidech, kteří chtějí nebo musí být na cestách, nádvoří DEPO2015, Plzeň
(2017)

Má plast – Umění, design a recyklace, DEPO2015, Plzeň (2016–2017)

TRIK – digitální hřiště pro zvědavé děti, DEPO2015, Plzeň (2016)

Plzeňské rodinné fotoalbum: Ráj mezi čtyřmi řekami, DEPO2015, Plzeň (2015)

Tvář Plzně – výstava portrétů od současných mladých malířů (Jan Mikulka, Jan Uldrych, Zdeněk Trs, Alžběta Josefy ad.), DEPO2015, Plzeň (2015)

Plzeňské rodinné fotoalbum: Skryté město, Plzeň (2015), DEPO2015

Na prahu Velké Prahy a dál..., Staroměstská radnice, Praha (2012)

Slavné stavby Prahy 2, Novoměstská radnice, Praha (2011)

Jan Kotěra: Rodinný dům – Trmalova vila, Praha (2011)

Slávne vily Slovenska – Národné osvetové centrum, Bratislava (2010), Fakulta architektury ČVUT, Praha (2011)

Slavné vily Čech, Moravy a Slezska – Národní technická knihovna, Praha (2010), Fakulta architektury ČVUT, Praha (2011)

Autorská činnost:

Plzeňské rodinné fotoalbum, Plzeň 2015, kniha o projektu

Tvář Plzně, Plzeň 2015, 2015, katalog k výstavě

Rodinné domy Jana Kotěry, Foibos Books s.r.o., 2011 (spoluautorka)

Přednášky (výběr):

Obraz vlastní ruiny: Charles Baudelaire a (nejen) výtvarné umění 20. století (Winternitzova vila, 2018)

Brány do neznáma: Námět dveří a bran v umění (Winternitzova vila, 2018)

Cyklus přednášek z historie umění (pravěk až 20. století, Winternitzova vila, 2017–2018)

Emanuel Swedenborg ve světle díla Williama Blakea a Charlese Baudelaira (Trmalova vila, 2012)

Tanec smrti prokletých básníků (Ústav dějin umění Akademie věd, 2011)